

บทที่ 2

วรรณคดีไทยของ

การวิเคราะห์เนื้อหาและประเมินผลแบบเรียน

การวิเคราะห์เนื้อหา

มีผู้ให้ความหมายของการวิเคราะห์เนื้อหาไว้มาก ซึ่งเกี่ยวข้องกับการวิจัย
ด้านสื่อสารมวลชนที่น่าสนใจคือ

ดักลาส เวเปิล และ เบอ์นาร์ค เบอเรลสัน (Douglas Waples
and Bernard Berelson) กล่าวถึงการวิเคราะห์เนื้อหาไว้ว่า "การวิเคราะห์
เนื้อหาอย่างมีระบบ คือการบรรยายเรื่องราวของเนื้อหา เพื่อตั้งเร้าอันเป็นจุดมุ่ง
หมายของเนื้อหานั้น ๆ ที่ติดต่อผู้อ่านหรือผู้ฟัง"¹

เบอ์นาร์ค เบอเรลสัน (Bernard Berelson) กล่าวถึงการ
วิเคราะห์เนื้อหาไว้ว่า การวิเคราะห์เนื้อหาเป็นเทคนิควิธีในการวิจัย ที่จะบรรยาย
ถึงจุดมุ่งหมาย ระบบ และปริมาณของเนื้อหาที่ปรากฏอยู่ในการสื่อสารมวลชนต่าง ๆ
การวิเคราะห์เนื้อหาเพื่อศึกษา ระบุลักษณะของเนื้อหาในการสื่อสารมวลชน เกี่ยวกับ
ที่มาและผลของเนื้อหานั้น ๆ นอกจากนี้ยังใช้ในการหาแนวโน้มของเนื้อหา ในการ
สื่อสารมวลชนของแต่ละยุค รวมทั้งศึกษาแนวคิด และความเห็นต่าง ๆ ด้วย

¹ Douglas Waples and Bernard Berelson, What the Voters Told:
An Essay in Content Analysis (Chicago : Graduate Library School,
University of Chicago, 1941.) p.2.

วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา ต้องสร้างเกณฑ์ในรูปตารางวิเคราะห์ ซึ่งประกอบด้วยคำภาษา จะมีตั้งแต่หน่วยย่อยที่สุด คือเป็นคำ และใหญ่ขึ้นเรื่อย ๆ เป็นข้อความ หัวข้อ หรือประโยคที่ตรงกับเนื้อหาหรือข้อความที่ต้องการวิเคราะห์

ในการวิเคราะห์ปริมาณมากน้อยของเนื้อหา อาจจะใช้นับจำนวนครั้งของเนื้อหาที่ปรากฏในสิ่งพิมพ์ที่ต้องการวิเคราะห์นั้น แล้วสรุปออกมาในรูปการบรรยาย ประกอบการเสนอเป็นตัวเลข เช่น เปอร์เซ็นต์

การวิเคราะห์เนื้อหานี้ นำมาใช้ประโยชน์อย่างกว้างขวางมากขึ้นในวงการต่าง ๆ เช่น ในด้านพฤติกรรมศาสตร์ หรือการศึกษา สำหรับด้านการศึกษานั้นก็ มีผู้นำมาใช้วิเคราะห์แบบเรียน หลักสูตร วิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏในแบบเรียน หรือหลักสูตร เพื่อประเมินค่า หรือปรับปรุง นับได้ว่า การวิเคราะห์เนื้อหานี้ไม่จำกัดว่าเป็นระเบียบการวิจัยในการสื่อสารมวลชนอีกต่อไป¹

แมกซ์ ดี เอนเจลฮาร์ท (Max D. Engelhart) กล่าวว่า
 "ในปัจจุบัน การวิเคราะห์เนื้อหานอกจากใช้วิเคราะห์เกี่ยวกับการสื่อสารมวลชนแล้ว ยังได้นำมาใช้ในวงการการศึกษา เพื่อวิเคราะห์ปัญหาต่าง ๆ เช่น การฟัง พูด อ่าน เขียนของนักเรียน แบบเรียน วัสดุอุปกรณ์ และเอกสารสิ่งพิมพ์ เป็นต้น"²

กล่าวได้ว่า การวิเคราะห์เนื้อหานี้ เมื่อนำมาใช้วิเคราะห์แบบเรียน จะเป็นการศึกษาแบบเรียนโดยเฉพาะด้านองค์ประกอบของเนื้อหา ว่าเนื้อเรื่องหรือเนื้อหา

¹ Bernard Berelson, Content Analysis in Communication Research, (New York : Hafner Publishing, 1971) p.18.

² Max D. Engelhart, Methods of Educational Research Content Analysis, (Chicago : Rand Mc Nally and Company, 1972), pp. 140 - 145.

ในแต่ละบท แต่ละตอนนั้นกล่าวถึงสิ่งใดบ้าง มีปริมาณเท่าใด โดยมีเกณฑ์การวิเคราะห์ เนื้อหาเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์แบบเรียนนั้น ๆ

การวิเคราะห์คุณลักษณะของแบบเรียน

การวิเคราะห์คุณลักษณะของแบบเรียน เป็นการศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบ ทุกด้านของแบบเรียน โดยเฉพาะด้านใดด้านหนึ่ง เพื่อประเมินค่าของหนังสือแบบเรียน นั้น ๆ ว่ามีความเหมาะสมที่จะใช้เป็นตำราหรือแบบเรียนเพียงใด

กรีน เพตตี (Green Petty) ได้กล่าวถึงตารางวิเคราะห์ แบบเรียนสรุปได้ว่า ในการสร้างตารางวิเคราะห์แบบเรียน มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นเกณฑ์ในการพิจารณาและประเมินค่าคุณลักษณะของแบบเรียน ซึ่งใช้เวลาในการค้นคว้าจัดทำหลายปี เกณฑ์ที่สร้างขึ้นนี้ ครู และนิสิตปริญญาโทจำนวนหลายร้อยคน ยอมรับว่าเป็นเครื่องมือที่เหมาะสมสำหรับใช้ในการพิจารณาประเมินค่าคุณลักษณะของแบบเรียน

เกณฑ์ดังกล่าว ประกอบด้วยหัวข้อเรื่องใหญ่ ๆ 3 ตอน คือ เนื้อหาวิชา วิธีการเขียน และการจัดทำรูปเล่ม มีหัวข้อย่อยแสดงรายละเอียดลักษณะเฉพาะของแต่ละตอนไว้อย่างเด่นชัด โดยกำหนดคะแนนเต็ม 1000 คะแนน ให้น้ำหนักคะแนนของเนื้อหาวิชา 450 คะแนน วิธีการ 300 คะแนน และการจัดทำรูปเล่ม 250 คะแนน

นอกจากนี้ยังมีส่วนสำคัญอีก 2 ส่วน คือส่วนแนะนำหนังสือ ประกอบด้วยชื่อหนังสือ ชื่อผู้แต่ง การพิมพ์ และส่วนสรุปท้ายสุดเป็นการประเมินค่าแบบเรียนจากการพิจารณาคะแนนที่ได้

จากประสบการณ์ในการนำตารางวิเคราะห์ดังกล่าวไปใช้พิจารณาแบบเรียนและประเมินค่าแบบเรียนปรากฏว่า แบบเรียนทางภาษาไทยได้คะแนนสูงสุดถึง

860 คะแนน¹

หลักสูตร

1. หลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2503 กำหนดเนื้อหาเป็นหมวดวิชา สำหรับหมวดพละนามัย ประกอบด้วยความมุ่งหมาย และเนื้อหา วิชาสุขศึกษาและพลศึกษา ซึ่งจัดแบ่งเป็น 4 ชั้น คือชั้นประถมศึกษา 1 - 4 ใช้เวลาเรียน 4 ปี²
2. หลักสูตรประโยคประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 กำหนดหมวดประสบการณ์เป็นกลุ่ม สำหรับวิชาสุขศึกษาอยู่ในกลุ่มเสริมสร้างประสบการณ์ชีวิต ร่วมกับวิชาสังคมศึกษา และวิทยาศาสตร์ โครงสร้างของกลุ่มเสริมสร้างประสบการณ์ชีวิตมี 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 จุดประสงค์ทั่วไป และส่วนที่ 2 ประกอบด้วยจุดประสงค์การเรียนรู้ ความคิดรวบยอด/หลักการ และเนื้อหา หลักสูตรนี้แบ่งเป็น 3 ช่วง ช่วงละ 2 ปี คือ ชั้นประถมศึกษา 1 - 2, 3 - 4 และ 5 - 6³
3. หลักสูตรโรงเรียนชาวเขา พุทธศักราช 2508 ของกระทรวงศึกษาธิการ กำหนดเนื้อหาเป็นหมวดวิชา สำหรับวิชาสุขศึกษา อยู่ในหมวดวิชาเนื้อหาประกอบ

¹ Green Petty, Developing Language Skills in The Elementary School 3d ed. (Boston : Allyn and Bacon Inc., 1965) pp. 445 - 455.

² คุรายนละเอียดเนื้อหาวิชาสุขศึกษา ภาคผนวก ก. หน้า 141

³ คุรายนละเอียดเนื้อหาวิชาสุขศึกษา ภาคผนวก ก. หน้า 144.

ด้วยวิชาสังคมศึกษา วิทยาศาสตร์ และพลานามัย ซึ่งประกอบด้วยความมุ่งหมาย และ เนื้อหาวิชา จัดแบ่งเป็น 4 ชั้น คือชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 - 4 ใช้เวลาเรียน 4 ปี¹

4. หลักสูตรพิเศษสำหรับการฝึกอบรมครูช่วยสอนเด็กชาวเขา พุทธศักราช 2516 ซึ่งแผนกวิชาประถมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สร้างขึ้น เพื่อใช้ในการฝึกอบรมครูช่วยสอนเด็กชาวเขาในระดับชั้นประถมศึกษา ตอนต้น กำหนด เวลาอบรม 3 เดือน โดยกำหนดเนื้อหาเป็นภาควิชาครู และภาควิชาสามัญ สำหรับ วิชาสุขศึกษาอยู่ในภาควิชาสามัญ ซึ่งประกอบด้วยความมุ่งหมาย และเนื้อเรื่องที่สอน²

แบบเรียน

ความหมายและคุณลักษณะของแบบเรียนที่ดี

เจริญ บุญญวัฒน์ ให้ความหมายของแบบเรียนไว้ว่า "แบบเรียนหมายถึง หนังสือที่มีเนื้อหาครบถ้วนตามที่หลักสูตรกำหนด จึงควรมีเนื้อหา มาก แต่ไม่มีรายละเอียดมากนัก และไม่ใช่ว่าหนังสือที่นักเรียนจะอ่านจบเล่มได้ตลอดโดยลำพัง³

Webster's New International Dictionary ให้ความหมายของแบบเรียนไว้ว่า "แบบเรียนคือหนังสือที่บรรจุเนื้อหาตามหลักวิชา และใช้เป็น

¹ ทรายละเอียดเนื้อหาวิชาสุขศึกษา ภาคผนวก ก. หน้า 150

² ทรายละเอียดเนื้อหาวิชาสุขศึกษา ภาคผนวก ก. หน้า 154

³ เจริญ บุญญวัฒน์, "การทำและการใช้หนังสืออ่านประกอบวิชาวิทยาศาสตร์เบื้องต้น" (เอกสารการอบรมครูวิทยาศาสตร์ชั้นประถมศึกษาตอนปลาย, สมาคมวิทยาศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2512), หน้า 36.

หลักในการสอนระหว่างครูกับนักเรียน"¹

ก๊อ สวัศติพานิชย์ และ เอ็ดการ์ เดล (Edgar Dale) กล่าวถึงความหมายของแบบเรียนไว้ในทำนองเดียวกัน พอสรุปได้ว่า "แบบเรียนเป็นอุปกรณ์สำคัญ เป็นแหล่งปฐมในคานความคิด การสอนวิชาต่าง ๆ โดยทั่วไปมักต้องใช้แบบเรียนประกอบเสมอ"²

รณูจวน อินทรกำแหง ได้กล่าวถึงคุณลักษณะของแบบเรียนที่ดีไว้

7 ประการ คือ

ประการแรก แบบเรียนจะต้องถูกต้องและเที่ยงตรงในเรื่องถูกต้องหลายอย่าง เช่น ให้อรรถาธิบายที่ถูกต้อง ใช้สำนวนภาษาที่ถูกต้อง การแบ่งวรรคตอน การย่อหน้า ก็ต้องถูกต้อง ในการให้ความเที่ยงตรงของแบบเรียนที่ดี จะต้องให้อรรถาธิบายที่เป็นกลาง ไม่ลำเอียง หรือชักจูงให้เด็กมีความไขว่ไขวไปจากความเป็นจริง

ประการที่สอง ความยากง่ายของภาษาที่ใช้ในการเขียนแบบเรียนของเด็ก เป็นภาษาที่ง่ายและเด็กใช้ในชีวิตประจำวันมากที่สุด

¹ Noah Webster, Webster's New International Dictionary of English Language 2d ed. (Springfield: G and C Merriam Company Publishers, 1955), p. 2614.

² ก๊อ สวัศติพานิชย์. "หนังสือแบบเรียนของเด็ก" ศูนย์ศึกษา 11 (มีนาคม 2507) : 32. และ Edgar Dale, Audio - Visual Method in Teaching 3d ed. (New York : Holt, Rinehart and Winston Inc., 1969), p. 665.

ประการที่สาม การจัดรูปแบบของหนังสือแบบเรียน ควรแบ่งเป็นบทแต่ละบทให้ความรู้แก่เด็กเป็นตอน ๆ การจัดหน้าควรพิถีพิถัน คือ การยอหน้า การเว้นที่ว่างริมขอบกระดาษทั้ง 4 ด้าน การใช้ขนาดของตัวพิมพ์ การออกแบบปกให้สวยงามเรียบร้อย ปกในควรบอกเรื่องราวที่จำเป็นให้ครบถ้วน สารบัญและคำนำจะต้องวางรูปให้ดี และอยู่ในลำดับที่เหมาะสม

ประการที่สี่ ภาพประกอบแบบเรียน สำหรับเด็กเล็กควรมีภาพประกอบมากกว่าเด็กโต ภาพประกอบจะต้องชัดเจน ถูกต้อง และสวยงาม ถ้าเป็นภาพสีที่ตรงกับความเป็นจริงได้ก็ยิ่งดี ขนาดของภาพไม่ควรจะเล็กหรือใหญ่เกินไป

ประการที่ห้า คุณภาพดี ราคาถูก

ประการที่หก มีความประณีตในการเย็บเล่ม

ประการที่เจ็ด มีเนื้อหาทันสมัย และควรมีการปรับปรุงอยู่เสมอ¹

สิรินทร์ ชวงโชติ และ อรสา กุมาริ ปุ๊กหุตุ ไก่กล่าวถึงคุณสมบัติของแบบเรียนที่ดีในทำนองเดียวกับรัญจวน อินทรกำแหง ว่า

1. ควรมีเนื้อหาตรงตามหลักสูตร และประมวลการสอนตามวิชาและชั้นที่กำหนด
2. ควรมีความถูกต้องเที่ยงตรงในเรื่องต่อไปนี้ คือ ข้อเท็จจริง ตัวสะกดการันต์ การแบ่งวรรคตอนและยอหน้า ใช้ภาพประกอบที่สอดคล้องกับเนื้อเรื่อง
3. ให้ทั้งสาระด้านความรู้ และสาระด้านสติปัญญา

¹รัญจวน อินทรกำแหง, การเลือกหนังสือและการซื้อวัสดุห้องสมุด
(พระนคร : สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย, 2508), หน้า 18.

4. เนื้อหานำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้
5. ใช้สำนวนภาษาที่ชวนอ่าน และเหมาะสมกับวัยของนักเรียน
6. มีภาพประกอบที่ชัดเจนและสวยงาม
7. การจัดรูปเล่มเหมาะสม
8. มีส่วนประกอบต่าง ๆ เช่น สารบัญ เชิงอรรถ อภิธานศัพท์ แผนที่ และแผนภูมิ ฯลฯ¹

นอกจากนี้ รัญจวน อินทรกำแหง ยังได้กล่าวถึงการสร้างหนังสืออย่างมีศิลป์ไว้ 3 ประการ คือ

1. ทางด้านแรงจูงใจในการรับรู้ให้แกผู้อ่าน จูงใจให้ผู้อ่านอยากหยิบอ่าน และสำรวจภายในเล่ม อยากอ่านต่อไปเรื่อย ๆ
2. ภาพตกแต่งอย่างมีศิลป์ จะจูงใจได้มาก และภาพเหล่านั้นจะทำให้เหตุการณ์มีความหมายมากกว่าตัวหนังสือหรือคำบรรยาย
3. เน้นการเชื่อมความสัมพันธ์ โดยการเชื่อมโยงระหว่างคำบรรยายภาพ บรรยายได้ล้าลึก และรวบรวมความคิดได้เป็นกลุ่มก้อน

บทบาทและความสำคัญของแบบเรียน

ชาคาคักกี วชิรปรีชาพงษ์ ได้กล่าวถึงบทบาทและความสำคัญของแบบเรียน

¹สิรินทร์ ชวงโชติ และอรสา กุมาริ ปุกหุศ, "แนวทางในการพิจารณาแบบเรียน," (เอกสารสัมมนาเพื่อส่งเสริมการขาย, ห้างไทยวัฒนาพานิช, 2512).

ไวกา

แบบเรียนช่วยจัดลำดับและรวบรวมเนื้อหาวิชาในการเรียน การสอน เป็น
อุปกรณ์ที่มีเนื้อหาวิชาตามแนวหลักสูตร เป็นคู่มือแนะนำการทำกิจกรรมเพิ่มเติม ช่วย
วางโครงการการทำงานของนักเรียนในห้องเรียน ช่วยให้ครูตั้งจุดมุ่งหมายการเรียน
การสอนได้อย่างเหมาะสม กระตุ้นให้นักเรียนรู้จักคิดหาเหตุผล วิจาร์ณ เปรียบเทียบ
กับทั้งช่วยแนะนำทางให้นักเรียนได้ทดลองทฤษฎีที่เรียนมาแล้ว¹

ความคิดเรื่องบทบาทและความสำคัญของแบบเรียนดังกล่าว มีส่วนใกล้เคียงกับงานวิจัยของประทีป จรัสรุ่งรวิวรร ไคกล่าวไว้ในปฏิญานิพนธ์ว่า

แบบเรียนเป็นอุปกรณ์สำคัญชนิดหนึ่ง ที่มีบทบาทต่อการรวบรวมเนื้อหา
วิชาและจุดมุ่งหมายของการเรียน ช่วยแนะนำกิจกรรม วัสดุอุปกรณ์การสอนที่เกี่ยวข้อง
ของการเรียน ช่วยเสริมสร้างนิสัยรักการค้นคว้าด้วยตนเอง เพื่อกระตุ้นและฝึก
ให้นักเรียนรู้จักคิดหาเหตุผล สรุปความจริงที่ตนคว้า และเข้าใจว่าส่วนใดของแบบ
เรียนเป็นความคิดเห็นส่วนตัวของผู้แต่ง ส่วนใดเป็นความจริง ช่วยสื่อความหมายให้
ครูและนักเรียนเข้าใจเนื้อหาเรื่องเดียวกันได้ตรงกัน²

สมาคมครูสังคมศึกษาแห่งนครนิวยอร์ก ไคกล่าวถึงบทบาทและประโยชน์
ของหนังสือแบบเรียนไวกา

¹ ฐาคาศักดิ์ วชิรปรีชาพงษ์, "การวิเคราะห์หนังสือแบบเรียนวิทยาศาสตร์
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ในแง่รูปแบบและวิธีการเสนอเนื้อหา" (ปฏิญานิพนธ์การศึกษา
มหาบัณฑิต วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร, 2515) หน้า 5.

² ประทีป จรัสรุ่งรวิวรร, "การวิเคราะห์หนังสือแบบเรียนวิทยาศาสตร์
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ในแง่รูปแบบและวิธีการเสนอเนื้อหา" (ปฏิญานิพนธ์การศึกษา
มหาบัณฑิต วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร, 2514) หน้า 4.

1. ใช้ในการมอบหมายงานให้นักเรียน สำหรับเตรียมบทเรียนในคราวต่อไป
2. ใช้เป็นหลักฐานในการอ้างอิงได้ในขณะที่นักเรียนกำลังเรียน โดยวิธีอภิปราย
3. ใช้เพื่อฝึกนักเรียนเกี่ยวกับทักษะต่าง ๆ โดยมีครูเป็นผู้ดูแลและแนะนำอย่างใกล้ชิด เช่น การฝึกอ่าน การทำโครงร่างย่อ การจับใจความสำคัญ และการวิเคราะห์
4. ให้เป็นสิ่งช่วยฝึกนักเรียนให้รู้จักใช้ความคิดอย่างมีวิจารณญาณ โดยวิธีใช้หนังสือแบบเรียนหลาย ๆ เล่ม ประกอบกัน¹

หลุยส์ ชอร์ส (Louis Shores) ได้กล่าวถึงความสำคัญของแบบเรียนไว้ว่า

หนังสือแบบเรียนเป็นเครื่องมือที่ครูกับนักเรียนใช้สื่อความหมายซึ่งกันและกัน เป็นแหล่งรวบรวมเนื้อหาวิชา แนะนำกิจกรรม และวัสดุประกอบการสอนที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอน ช่วยสร้างนิสัยรักการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง และฝึกทักษะในการอ่าน ทั้งยังเป็นศูนย์กลางให้นักเรียน ซึ่งมีความแตกต่างระหว่างบุคคลได้รวม

¹ The Association of Teachers of Social Studies of the City of New York, Handbook for Social Studies Teaching 3d ed. New York : Holt, Rinehard and Winston Inc. 1967) pp. 182 - 183.

เรียนในเรื่องเดียวกันและเข้าใจเรื่องราวต่าง ๆ นั้นในแนวเดียวกัน¹

วัตถุประสงค์ของแบบเรียน

ฮาร์ล อาร์ คักลัส (Harl R. Douglass) ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของแบบเรียนไว้ว่า แบบเรียนจะช่วยให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างน้อยที่สุด 5 ประการ คือ

1. ช่วยจัดเนื้อหาและวัสดุอุปกรณ์ในการเรียนการสอน
2. ช่วยวางแผนการเรียนเรียงลำดับความสัมพันธ์ของเนื้อหา
3. เสนอเนื้อหาและวัสดุอุปกรณ์ที่สอดคล้องกับรายวิชา
4. เสนอการนำหลักการและข้อเท็จจริงของเนื้อหาวิชาไปใช้
5. แนะนำแหล่งความรู้อื่น ๆ²

รายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องการวิเคราะห์เนื้อหาและประเมินผลแบบเรียน ว่ามีเนื้อหาครบถ้วนตรงตามหลักสูตรทั้ง 4 หลักสูตร คือหลักสูตร 2503 หลักสูตร 2521 หลักสูตร 2508 และหลักสูตร 2516 ผู้วิจัยได้กำหนดเกณฑ์การวิเคราะห์ เป็น

¹ Louis Shores, Instruction Materials : An Instructional for Teachers, (New York : The Ronald Press Company, 1960), p.50.

² Harl R. Douglass, The High School Curriculum, (New York: The Ronald Press Company, 1956), p.162.

2 แบบ คือ การวิเคราะห์เนื้อหาและแนวคิดของแบบเรียนว่ามีเนื้อหาครบถ้วนตามหลักสูตรดังกล่าว ซึ่งยังไม่ปรากฏว่ามีผู้ใคร่จจัยมาก่อน ส่วนการวิเคราะห์คุณลักษณะของแบบเรียนว่ามีคุณลักษณะตรงตามคุณลักษณะของแบบเรียนที่คนนั้น มีงานเขียนและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการวิเคราะห์แบบเรียนซึ่งมีแนวโน้มใกล้เคียงกันพอมันบ้างเท่าที่คนควรรวบรวมได้มีดังนี้คือ

เสนาะจิตร สุวรรณโพธิ์ศรี ได้เขียนบทความเรื่อง "การเขียนหนังสือแบบเรียนสำหรับเด็กในประเทศฟิลิปปินส์" กล่าวว่า

ก่อนที่จะลงมือจัดทำแบบเรียนในประเทศฟิลิปปินส์ จะมีการจัดตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง สำหรับแนะนำหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ในการเขียนแบบเรียนโดยเน้นในเรื่องที่จะก่อให้เกิดแบบเรียนสอดคล้องกับความต้องการและความสนใจของเด็กแต่ละวัย เนื้อเรื่องจะต้องเขียนตามหลักสูตร ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการกำหนดไว้ การเขียนจะต้องพิจารณาถึงจำนวนหน้า จำนวนคำของแต่ละบรรทัด ขนาดตัวอักษร ช่องว่างระหว่างบรรทัดของหนังสือแบบเรียนแต่ละเล่ม โดยมีคณะกรรมการชุดหนึ่งคอยช่วยเหลือในเรื่องนี้ คณะกรรมการมี 17 คน เป็นชาย 9 คน หญิง 8 คน รวมทั้งช่างภาพและพนักงานพิมพ์ดีด บุคคลเหล่านี้มีวัยแตกต่างกันมารวมกันทำงาน ทุกคนมีใจกุสแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ ขณะเดียวกันก็ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นด้วย เขาใช้หลักในการทำแบบเรียนโดยพิจารณาถึงเรื่อง คำพูดที่ใช้ รูปประโยค และจุดสุดยอดของเรื่อง ก่อนที่จะเขียนเขาจะต้องศึกษาเด็กเพื่อความต้องการของเด็ก แล้วจึงเขียนโดยคณะกรรมการในหมวดวิชานั้น ๆ มีผู้เชี่ยวชาญเป็นที่ปรึกษาช่วยเหลือแนะนำ หรือเขียนโดยคณะผู้จัดทำแบบเรียนและหลักสูตร ซึ่งได้รับการเลือกตั้ง เมื่อเขียนแบบเรียนเสร็จแล้ว ผู้เชี่ยวชาญจะนำมาพิจารณาปรับปรุงแก้ไขจนเป็นที่พอใจ แล้วจึงจัดทำเป็นรูปเล่มต่อไป ข้อที่น่าสนใจคือ เมื่อทำหนังสือออกมาเป็นรูปเล่มแล้ว จะมีการทดลองใช้กับเด็กที่เขาได้ศึกษามาก่อนทำ เมื่อเห็นว่าไคผล จึงจะยึดเป็นหนังสือเรียนฉบับถาวรต่อไป แต่ถาไม่ไคผลจะมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้ใช้ไคผลซึ่งลักษณะเช่นนี้อาจเป็นการสิ้นเปลืองทั้งเวลาและเงินทอง แต่ก็ช่วยให้เด็กเรียนไครับประโยชน์จากแบบเรียน ช่วยให้การเรียนการสอนไคมาเมื่อ นับว่าไคผล

คุ้มค่างับเวลาและเงินทองที่เสียไป¹

จาระไน แกดโกศล ได้ทำวิจัยเรื่อง "การวิเคราะห์เนื้อหาด้านการศึกษาของหนังสือพิมพ์รายวันของไทย" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจเนื้อหาด้านการศึกษาจากหนังสือพิมพ์รายวัน เพื่อนำมาประกอบการสอน วิธีดำเนินการวิจัยใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหา นำเสนอข้อมูลจากหนังสือพิมพ์ในรูปปริมาณเนื้อหา โดยคิดเป็นค่าเฉลี่ยและร้อยละ ตามลำดับ

ผลการวิจัยพบว่า หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ เน้นหนักด้านบทความทางวิทยาศาสตร์ หนังสือพิมพ์เดลินิวส์ เน้นด้านบทความทางสังคมศาสตร์ บทความการศึกษา ทอมปัญหา ภาษาศาสตร์และวรรณคดี หนังสือพิมพ์สยามนิกร เน้นบทความทางการศึกษา หนังสือพิมพ์สยามรัฐ เน้นบทความทางสังคมศาสตร์²

สมนึก อองเอิบ ได้ทำวิจัยเรื่อง "การสร้างความคิดรวบยอดเกี่ยวกับการเป็นพลเมืองดีจากหนังสือสังคมศึกษาระดับประถมศึกษาตอนต้น" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเนื้อหาของหนังสือสังคมศึกษาว่า มีแนวคิดเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองดีเหมาะสม และมีปริมาณมากน้อยเพียงใด เครื่องมือที่ใช้คือตารางวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิเคราะห์แสดงถึงปริมาณและน้ำหนักของความคิดรวบยอดและร้อยละของหนังสือที่บรรจุความคิดรวบยอดเรื่องเดียวกันไว้

¹ เสนาะจิตร์ สุวรรณโพธิ์ศรี, "การเขียนหนังสือแบบเรียนสำหรับเด็กในประเทศฟิลิปปินส์," ศูนย์ศึกษา (มิถุนายน - กรกฎาคม, 2500) : 41 - 42

² จาระไน แกดโกศล, "การวิเคราะห์เนื้อหาด้านการศึกษาของหนังสือพิมพ์รายวันของไทย" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาโสตทัศนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2512), หน้า 75.

ผลการวิจัยพบว่า หนังสืออ่านประกอบชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 บรรจุเนื้อหาค่านิยมและคำสอนในศาสนาไว้มากที่สุด เนื้อหาของหนังสือแบบเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 และชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มีน้ำหนักการสร้างความคิดรวบยอดค่านิยมอยู่ร่วมกันในชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมและความเข้าใจในระบอบประชาธิปไตยไวพอ ๆ กัน และมากกว่าค่านิยมและคำสอนในศาสนา สำหรับผู้ทรงคุณวุฒิและครูส่วนใหญ่ให้ความเห็นว่า ทั้งเนื้อหาของหนังสือแบบเรียนสังคมศึกษาและหนังสืออ่านประกอบยังมุ่งให้เกิดรับเอาค่านิยมและคุณธรรมตามระบบเดิม โดยใช้วิธีจดจำรายละเอียดข้อปฏิบัติมากกว่า สรุปแล้วหนังสือสังคมศึกษาในระดับนี้ยังไม่สามารถสร้างความคิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองดีตามลักษณะของสังคมไทย ตามความมุ่งหมายของหลักสูตรในบางด้าน¹

หอมหวล มีเกิด ได้ทำวิจัยเรื่อง "ความคิดเห็นเกี่ยวกับแบบเรียนวิชาหน้าที่พลเมืองในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความคิดเห็นของครูและนักเรียนเกี่ยวกับแบบเรียนวิชาหน้าที่พลเมืองในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการอนุญาตให้ใช้ได้ในปีการศึกษา 2517 ในด้านคุณภาพการจัดทำรูปเล่ม ความสอดคล้องของแบบเรียนกับหลักการเรียนการสอนและจิตวิทยาการเรียนรู้ ความสอดคล้องของแบบเรียนกับหลักสูตร ความยากง่ายของเนื้อหา ปริมาณของเนื้อหา ความสอดคล้องของเนื้อหา กับสภาพสังคมปัจจุบัน สาระด้านความรู้ สาระด้านสติปัญญา และสาระด้านทัศนคติ

ผลการวิจัยปรากฏว่า แบบเรียนที่ครูและนักเรียนใช้มีคุณภาพอยู่ในระดับปานกลาง ลักษณะของแบบเรียนที่ครูและนักเรียนต้องการ คือ แบบเรียนที่มีภาพ

¹สมนึก อองเอิบ, "การสร้างความคิดรวบยอดเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองดี จากหนังสือสังคมศึกษาระดับประถมศึกษาตอนต้น" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาด้านการศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2515), หน้า 215.

ประกอบ บทสรุปท้ายบท แบบฝึกหัด กิจกรรมเสนอแนะ ภาคผนวกปกหนังสือควรมี
ลักษณะดึงดูดใจ การอธิบายควรใช้ภาษาที่รัดกุม ชัดเจน ควรเพิ่มเติมรายละเอียด
ของบางเรื่องให้สอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบัน ส่วนแบบเรียนวิชาหน้าที่พลเมือง
อีก 2 เล่ม ซึ่งผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ด้วยตนเอง โดยพิจารณาจากเกณฑ์ต่อไปนี้ คือ
คุณภาพในการจัดทำรูปเล่มของแบบเรียน คุณภาพด้านเนื้อหาและอุปกรณ์ช่วยการเรียนรู้
การสอนปรากฏว่ามีคุณภาพอยู่ในระดับที่น่าพอใจ¹

สุกัญญา โชติภพนิช ได้ทำวิจัยเรื่อง "การวิเคราะห์แบบเรียนวิชาวรรณคดี
ไทยชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์หนังสือแบบเรียนวรรณคดี
ไทยเล่ม 3

ผลการวิจัยสรุปได้ว่า หนังสือแบบเรียนวรรณคดีไทย เล่ม 3 มีทั้งข้อดีและ
ข้อบกพร่องที่ควรแก้ไข สิ่งที่ควรปรับปรุงคือคุณภาพในการจัดทำแบบเรียน ด้านการ
พิมพ์ การจัดทำรูปเล่ม ภาพประกอบ และควรเพิ่มเติมเนื้อหาแบบเรียนให้มากขึ้น
เรื่องที่ไม่น่าสนใจควรตัดออก เรื่องที่เห็นว่ามีเหมาะสมกับวัย ความสนใจ
และความต้องการของนักเรียนให้คงไว้ คำอธิบายศัพท์ควรเพิ่มเติมส่วนกิจกรรมใน
แต่ละบทควรจัดให้มากขึ้น และจัดหลาย ๆ ประเภท เพื่อให้นักเรียนได้ทำกิจกรรม
ที่จะช่วยส่งเสริมทักษะต่าง ๆ ได้แก่ การฟัง การพูด การอ่านและการเขียน²

¹หอมหวล มีเกิด, "ความคิดเห็นเกี่ยวกับแบบเรียนวิชาหน้าที่พลเมือง
ในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกมัธยมศึกษา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2518) หน้า จ.

²สุกัญญา โชติภพนิช, "การวิเคราะห์แบบเรียนวรรณคดีไทย ชั้นมัธยมศึกษา
ปีที่ 3" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกมัธยมศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยา-
ลัย, 2519), หน้า 122.

บุญเรือง เนียมหอม ได้ทำวิจัยเรื่อง "การวิเคราะห์เนื้อหาหนังสือภาษาไทยเกี่ยวกับการเมืองที่จัดพิมพ์ขึ้นตั้งแต่วันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ถึงวันที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2518" โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะวิเคราะห์เนื้อหาของหนังสือภาษาไทยเกี่ยวกับการเมืองจำนวน 94 เล่ม เพื่อศึกษาแนวโน้มความกึกกั้นทางการเมืองหลังวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ซึ่งออกมาในรูปแบบหนังสือ

ผลการวิจัยพบว่า หนังสือจำนวน 41 เล่ม คิดเป็นร้อยละ 43.62 มีจุดมุ่งหมายเพื่อเผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์ วิพากษ์วิจารณ์ลัทธินายทุน ลัทธิจักรวรรดินิยม วิเคราะห์สังคมไทยตามแนวคิดของคาร์ล มาร์กซ และชี้ให้เห็นความสำคัญของการปฏิวัติ หนังสือจำนวน 27 เล่ม หรือร้อยละ 28.72 มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับลัทธิประชาธิปไตย กล่าวถึงปัญหาการเมืองไทย และเสนอแนะแนวทางแก้ปัญหาต่าง ๆ หนังสือจำนวน 14 เล่ม หรือร้อยละ 14.89 มีเนื้อหาว่าด้วยลัทธิการเมืองต่าง ๆ เสนอความรู้เป็นกลาง หนังสือจำนวน 6 เล่ม หรือร้อยละ 6.38 มีจุดประสงค์เพื่อต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์¹

นอกจากงานวิจัยเกี่ยวกับการวิเคราะห์เนื้อหาแล้ว ได้มีนักการศึกษาทำวิจัยเกี่ยวกับการวิเคราะห์แบบเรียนไว้มาก โดยพิจารณาหลาย ๆ ด้าน เช่น เนื้อหา ความน่าอ่าน วิธีการเขียน รูปเล่ม ภาพประกอบ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์แบบเรียนมีดังนี้

วุฒิ แตรสังข์ ได้ทำวิจัยเรื่อง "การศึกษาแบบ สี และขนาดของภาพประกอบแบบเรียนที่นักเรียนชั้นประถมปลายชอบ" ได้สรุปผลการวิจัยเกี่ยวกับความ

¹บุญเรือง เนียมหอม, "การวิเคราะห์เนื้อหาหนังสือภาษาไทยเกี่ยวกับการเมืองที่จัดพิมพ์ขึ้นตั้งแต่วันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ถึงวันที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2518 (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาบรรณารักษศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519), หน้า 173.

ขอบภาพของเด็กไว้ดังนี้ คือ

1. เด็กโตชอบภาพที่สลักรับช้อนยิ่งขึ้น ส่วนเด็กเล็กชอบภาพที่เป็นลายเส้นไม่ค่อยมีรายละเอียดมากนัก

2. เด็กประถมปลายและประถมต้นชอบภาพเต็มหน้าและครึ่งหน้าพอ ๆ กัน และมีแนวโน้มว่าชอบภาพขนาดกลางมากกว่าภาพขนาดใหญ่¹

ประทีน คล้ายนาค ได้ทำวิจัยเรื่อง "การศึกษาเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาสุขศึกษาของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โดยสอนด้วยหนังสือการทูนกับการสอนตามปกติ" โดยมีความมุ่งหมายเพื่อเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โดยการใช้หนังสือการทูนประกอบการสอนกับการสอนตามปกติในวิชาสุขศึกษา ว่าการสอนแบบใดจะส่งผลต่อการเรียนรู้นั้นมากกว่ากัน และเพื่อศึกษาแนวทางการใช้หนังสือการทูนประกอบการสอน เครื่องมือที่ใช้ คือ หนังสือบทเรียนการทูน อุปกรณ์การสอนไคแกภาพ โปสเตอร์ ของจริง และแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนทั้ง 7 เรื่อง

ผลการวิจัยปรากฏว่าการสอนทั้ง 2 แบบได้ผลไม่แตกต่างกัน ทำให้ทราบว่าหากครูจะคัดแปลงบทเรียนธรรมดาที่มีอยู่เป็นหนังสือการทูนแล้ว จะสามารถใช้หนังสือการทูนประกอบการสอนได้พอ ๆ กับการใช้อุปกรณ์การสอนอื่น ๆ ที่หายากและมีราคาแพง การทดลองนี้ผู้วิจัยใช้ภาพการทูนลายเส้นธรรมดา ก็พบว่าได้รับความ

¹ วุฒิ แตรสังข์, "การศึกษาแบบ สี่ และขนาดของภาพประกอบแบบเรียนที่นักเรียนชั้นประถมปลายชอบ" (ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิตวิทยาลัยวิชาการศึกษาศาสตร์, 2514), หน้า 80.

สนใจจากเด็กเป็นอันมาก¹

นอกจากนี้แล้ว รัญจวน อินทรกำแหง ได้เขียนบทความเรื่อง "อ่าน คิด วิจัย" กล่าวว่า การสร้างหนังสือสำหรับเด็กเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะหากปราศจากหนังสือสำหรับเด็กเสียแล้ว แม่ผู้ใหญ่ตั้งใจให้เด็กมีความสามารถอ่านเป็นเพียงไร ความตั้งใจนั้นก็ย่อมเป็นหมัน เพราะขาดอุปกรณ์อันเป็นเครื่องมือสำคัญ

อุปกรณ์เพื่อการอ่านสิ่งหนึ่งก็คือหนังสือที่เหมาะสมกับวัย ความรู้ประสบการณ์และความสนใจของเด็ก หนังสือสำหรับเด็ก ๆ ควรเป็นหนังสือที่มีภาพประกอบเรื่องเป็นภาพที่มีชีวิตชีวา ให้อารมณ์ ให้รส และให้เรื่อง ไม่ใช่ภาพที่แข็ง แห้งแล้ง ไร้อารมณ์ เนื้อเรื่องควรเป็นเรื่องราวที่อยู่ในความสนใจเหมาะสมกับวัยของเด็ก ส่วนภาษาอยู่ในระดับที่เด็กพอจะเข้าใจได้ง่าย ตัวละคร เป็นผู้ที่อยู่ในวัยเดียวกันกับเด็ก เด็กจะรู้สึกว่าการอ่านนั้นสนุกสนาน น่าสนใจ ติดตามหาอ่าน เพราะยิ่งอ่านยิ่งสนุก ยิ่งมีความรู้ ยิ่งเพลิดเพลินและจะไม่รู้สึกว่าหนังสือเป็นบทเรียนที่ชวนให้น่าเบื่อหน่าย แต่กลับรู้สึกว่าหนังสือเป็นเสมือนพาหนะที่พาไปสู่โลกกว้างอันแสนมหัศจรรย์เต็มไปด้วยความแปลกใหม่ทั้งรส ทั้งเรื่อง อีกทั้งเร้าให้คิดและชวนให้ติดตาม²

¹ประทีน คล้ายนาค, "การศึกษาเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาสุขศึกษาของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โดยสอนด้วยหนังสือการ์ตูนกับการสอนตามปกติ" (ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร, 2518), หน้า .

²รัญจวน อินทรกำแหง, "อ่าน คิด วิจัย" วิทยศึกษ (ตุลาคม - พฤศจิกายน 2517), : 62 - 63.

สำหรับงานวิจัยในต่างประเทศที่เกี่ยวข้อง มีดังนี้คือ

ลีเลียน เอ็ม เดมิโทรฟ (Lilian M. Demitroff) ได้ทำวิจัยเรื่อง "การวิเคราะห์ปริมาณและคุณภาพของแบบเรียนวิชามนุษย์สัมพันธ์ในวิชาสังคมศึกษาระดับชั้นกลาง ๆ" เพื่อรับปริญญาคุณวุฒิปดก ณ มหาวิทยาลัยนอร์ธ เวสเทิร์น สหรัฐอเมริกา โดยมีจุดประสงค์เพื่อศึกษาและประเมินคุณภาพรวมทั้งปริมาณของแบบเรียนสังคมศึกษาที่นิยมใช้กันมากในโรงเรียนที่สุ่มตัวอย่างมา 10 แห่ง โดยใช้แบบเรียนของโรงเรียนนั้น ๆ มาวิเคราะห์ ผลการวิจัยพบว่า

1. มนุษย์ได้นำเอาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ให้เกิดประโยชน์ โดยอาศัยขบวนการทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี
2. ธรรมชาติและวัฒนธรรมต่าง ๆ มีส่วนสำคัญทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมในโลกปัจจุบัน
3. ปริมาณและคุณภาพของแบบเรียนสังคมศึกษามีแนวโน้มไปในทางดีมากขึ้น และค่อนข้างดีมากขึ้น ส่วนคุณภาพไม่ค่อยจะดีนั้นมีจำนวนน้อย¹

คาร์ล ยู สมิท (Karl U. Smith) ได้กล่าวถึงหลักในการวัดคุณค่าของภาพประกอบแบบเรียนดังนี้

1. ภาพประกอบควรตรงตามวัตถุประสงค์ของเนื้อเรื่อง
2. ภาพประกอบควรมีเรื่องสำคัญเพียงเรื่องเดียว

¹ Lilian M. Demitroff, "A Quantitative - Qualitative Analysis of Selected Social Science Generalizations in Social Studies Text-books in Intermediate Grades", Dissertation Abstracts International, (December 1958), p. 2518.

3. มีความชัดเจนตรงกับความ เป็นจริง
 4. เหมาะสมกับวัยและความสนใจตลอดจนเกี่ยวกับประสบการณ์ของนักเรียน
 5. มีขนาดเหมาะสม และมีลักษณะที่แสดงอาการคล้ายกับเคลื่อนไหวมีชีวิตจิตใจ
 6. ควรเป็นภาพสี เพราะสีจะช่วยในการเรียนรู้ เพิ่มความสนใจและให้ความเป็นจริงได้ดีกว่าภาพขาวดำ
 7. คำบรรยายภาพควรเขียนให้สมบูรณ์ที่สุดเท่าที่จะทำได้
 8. ควรมีศูนย์สนใจในภาพด้วย จุดสนใจจะต้องสะกูดตา ที่ความหมายง่าย ไม่มีรายละเอียดยุ่งยากซับซ้อน
 9. ลักษณะหรือส่วนสัมพันธ์ของภาพ ควรอยู่ตรงกลาง หรือใกล้มุมซ้ายของภาพ
 10. แบบเรียนควรมีจำนวนภาพประกอบราวครึ่งหนึ่งของเล่มจึงจะได้ผล¹
- อาเธอร์ เอส นิโคล และ แอนนา โอชัว (Arthur S. Nichols and Anna Ochoa) ได้ให้หลักในการประเมินผลแบบเรียนสังคมศึกษาว่า เกณฑ์ที่ใช้ประเมินควรมาจากปรัชญา และเป้าหมาย และควรมีส่วนประกอบ 2 ด้านคือ

¹ Karl U, Smith "The Scientific Principle of Textbook Design and Illustration, "A.V. Communication Review (Department of Audio - Visual Instruction, Winter 1966), pp. 27 - 29.

1. คำนการให้ความรู้ อาจแบ่งเป็นข้อย่อยดังนี้
 - 1.1 ความรู้ที่ปรากฏในแบบเรียนสนับสนุนความเข้าใจเกี่ยวกับปัญหาสังคมหรือไม่
 - 1.2 เนื้อหาในแบบเรียนนั้นให้แนวคิดในหลายสาขาวิชาหรือไม่
 - 1.3 ให้ข้อมูลที่ทันต่อเหตุการณ์ หรือกล่าวถึงความรู้ และข้อค้นพบใหม่ ๆ หรือไม่
 - 1.4 การเสนอเนื้อหาถูกต้องตามความเป็นจริงเพียงใด ผู้แต่งแสดงทัศนะที่เป็นกลางหรือไม่
2. คำนการเสริมสติปัญญา แบ่งได้ดังนี้
 - 2.1 ส่งเสริมให้เกิดการตั้งปัญหาและค้นคว้าเพิ่มเติมหรือไม่
 - 2.2 คำถามในแบบเรียนกระตุ้นให้ใช้ความคิด หรือไม่ หรือเป็นเพียงคำถามตามข้อเท็จจริง ซึ่งอาศัยเพียงความจำเท่านั้น
 - 2.3 เนื้อหาช่วยพัฒนาความสามารถในการตัดสินใจอย่างใช้วิจารณญาณหรือไม่
 - 2.4 เนื้อหามีความสัมพันธ์กับประสบการณ์ของผู้เรียนหรือไม่¹

¹ Arthur S. Nichols and Anna Ochoa "Evaluating Textbooks for Elementary Social Studies : Criteria for the Seventies, Social Education, Vol. 35, (March, 1971) pp. 290 - 294.

แซมมวล บรอดเบลท์ (Sammuel Brodbelt) ได้กล่าวถึงเกณฑ์
ที่ใช้สำหรับเลือกแบบเรียนวิชาสังคมศึกษาตามวิธีการคณิตศาสตร์ มีหลักใหญ่ 3 ประการ
คือ

1. พื้นฐานรายละเอียดทั่วไป ใดแก่ผู้แต่ง ต้องมีประสบการณ์ในการเป็นครู
และมีประสบการณ์ในการเรียนหนังสือ ปีที่พิมพ์หนังสือต้องทันสมัยและราคาหนังสือ
เหมาะสม
2. เนื้อหาของหนังสือ การเรียบเรียงเนื้อหามีความต่อเนื่องกัน วิธีเขียน
น่าสนใจ ช่วยให้ผู้เรียนมีพัฒนาการด้านคำศัพท์มากขึ้น
3. การพัฒนาความคิดเชิงวิจารณ์ เนื้อหาช่วยให้นักเรียนรู้จักคิดแก้ปัญหา
โดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ มีการแนะนำกิจกรรมและการค้นคว้าเพิ่มเติม
4. ความน่าอ่านของหนังสือ มีภาพประกอบชัดเจน มีปัญหาให้ผู้เรียน
วิธีการเขียนตรงไปตรงมา
5. อุปกรณ์การสอน มีแผนที่ ตาราง แผนผัง ภาพประกอบ รายชื่ออุปกรณ์
โสตทัศนวัสดุที่จะนำมาประกอบการเรียน ตัวอย่างข้อทดสอบ ตัวอย่างโครงการและ
กิจกรรม รายชื่อหนังสือที่จะนำมาประกอบแบบเรียน มีสารบัญช้อธิบายศัพท์เฉพาะ
คัมภีร์ และหนังสือคู่มือครู¹

¹Sammuel Brodbelt, "Using Mathematical Criteria for Select-
ing Social Studies Textbooks, The Clearing House, Vol. 46 (April,
1972), pp. 487 - 492.

จะเห็นว่าได้มีผู้กำหนดเกณฑ์การพิจารณาคุณลักษณะของแบบเรียนที่คล้าย ๆ กัน คือ รัชฎวจน อินทรกำแหง สิรินทร์ ชวงโชติ และอรสา กุมารี ปุกหุท ซึ่งได้กล่าวถึงคุณลักษณะของแบบเรียนที่ตีไว้ในทำนองเดียวกัน เช่น ความถูกต้องในเรื่องข้อเท็จจริง ส่วนวนภาษา การใช้ภาษาที่ง่าย ๆ คุณภาพดี เนื้อหาตรงตามหลักสูตร ภาพประกอบชัดเจน สวยงาม ใสสะอาด ความรู้ และค่านิยมที่ถูกต้อง การจัดรูปแบบเหมาะสม เป็นต้น ซึ่งคล้ายกับบทความของเสนาะจิตร สุวรรณโพธิ์ศรี เรื่อง "การเขียนหนังสือแบบเรียนสำหรับเด็กในประเทศฟิลิปปินส์" หอมหวล มีเกิด ได้ทำวิจัยเรื่อง "ความคิดเห็นเกี่ยวกับแบบเรียนวิชาหน้าที่พลเมืองในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย" ได้ศึกษาความคิดเห็นของครูและนักเรียนในค่านิยมการเรียน ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับความสอดคล้องของแบบเรียนกับหลักการเรียนการสอนและจิตวิทยาการเรียนรู้นั้น เนื้อหาของแบบเรียนนั้น พิจารณาความยากง่าย ปริมาณของเนื้อหา และความสอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบัน และเขายังได้ศึกษาเองในค่านิยมภาพในการจัดทำรูปแบบ รวมทั้งอุปกรณ์การช่วยสอน ส่วนการลด ยู สมิต ใคกล่าวถึงหลักในการวัดคุณค่าของภาพประกอบแบบเรียน ซึ่งควรมีลักษณะดังนี้ เช่น ตรงตามวัตถุประสงค์ของเนื้อเรื่อง ชัดเจนตรงกับความเป็นจริง เหมาะสมกับวัย ขนาดเหมาะสม เป็นต้น และแซมมวล บรอกเบลท์ ได้กล่าวถึงเกณฑ์ที่ใช้สำหรับเลือกแบบเรียนสังคมศึกษาตามวิธีการทางคณิตศาสตร์ ซึ่งคล้ายกับบทความของ รัชฎวจน อินทรกำแหง เรื่อง "อ่าน คิด วิจัย" ที่กล่าวถึงการสร้างหนังสือสำหรับเด็ก จากการศึกษางานเขียนและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวแล้ว ทำให้สามารถสรุปคุณลักษณะของแบบเรียนที่ตีได้เป็น 3 ส่วนใหญ่ ๆ ตามเกณฑ์การวิเคราะห์แบบเรียนของ แมกซ์ คี เอนเจลฮาร์ท อันประกอบด้วยเนื้อหาวิชา วิธีการเขียน และการจัดทำรูปแบบ ซึ่งผู้วิจัยได้ใช้เป็นเกณฑ์ในการพิจารณาคุณลักษณะของแบบเรียน ส่วนเกณฑ์ในการวิเคราะห์เนื้อหา แนวคิด แบบเรียนสุขศึกษา สำหรับนักเรียนชาวเขา ผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือขึ้นเอง จากการศึกษาขอบเขตเนื้อหาวิชาสุขศึกษาจากหลักสูตรทั้ง 4 หลักสูตร คือหลักสูตร 2503 หลักสูตร 2521 หลักสูตร 2508 และหลักสูตร 2516 เพื่อประมวลหัวข้อเนื้อหา และแนวคิด แล้วนำมาจัดเป็นหัวข้อใหญ่ ๆ เพื่อสะดวกในการวิเคราะห์